

źródła monastyczne

72

źródła monastyczne

72

Redaktorzy serii: Michał T. Gronowski OSB

Szymon Hiżycki OSB

nowożytność

2

**Pisma błogosławionego Pawła Giustinianiego
pod redakcją Eremitów Kamedułów Góry Koronnej, 2**

Książka wydana z inicjatywy Kongregacji Eremitów
Kamedułów Góry Koronnej:

Erem Srebrnej Góry,
Aleja Konarowa 1, 30-248 Kraków
tel. 0048 12 429 76 10

Erem Pięciu Męczenników, Bieniszew-Klasztor 1
62-530 Kazimierz Biskupi
tel. 0048 63 241 15 00

Rada naukowa:

Marek Derwich
Dariusz Kasprzak OFM Cap.
Przemysław Nehring
Krzysztof Ożóg
ks. Marek Starowieyski
Ewa Wipszycka
Rafał Zarzeczny SJ

BL. PAWEŁ GIUSTINIANI

PISMA

tom 2

ROZWAŻANIA O MODLITWIE
I O MIŁOŚCI BOGA

Przekład:

EREMICI KAMEDULI GÓRY KORONNEJ
JACEK PARTYKA

Redakcja naukowa:

JACEK PARTYKA

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Podstawa przekładu:

Scritti del beato Paolo Giustiniani, wyd. EREMITI CAMALDOLESI DI MONTE
CORONA, 2: *Riflessioni sulla preghiera e sull'amore di Dio*, Cinisello Bal-
samo 2010.

Projekt okładki i stron tytułowych:

ANDRZEJ CIEPŁUCHA

Redakcja:

MICHAŁ TOMASZ GRONOWSKI OSB
ELŻBIETA WIATER

Korekta:

ALDONA IBEK

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów

L.dz. 142/2014, Tyniec, dnia 18.12.2014

o. Konrad Małys OSB, przeor administrator tyniecki

Wydanie I: 2015

ISBN 978-83-7354-555-7

ISSN 1230-6711

© Copyright for Polish translation by Kongregacja Eremitów
Kamedułów Góry Koronnej

© Copyright for Polish translation by Jacek Partyka

© Copyright for this edition by TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów
ul. Benedyktyńska 37

30-398 Kraków

tel.: +48 (12) 688-52-90

tel./fax: +48 (12) 688-52-91

e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl

www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:

TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów

druk@tyniec.com.pl

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA (<i>Giancarlo Rocca</i>).....	7
WYKAZ SKRÓTÓW.....	11
SKRÓTY TYTUŁÓW DZIEŁ BŁOGOSŁAWIONEGO PAWŁA GIUSTINIANIEGO	13
WPROWADZENIE (<i>o. Oddone Denicolò EC</i>).....	19
<i>Traktat o modlitwie</i>	
Część pierwsza	30
Część druga	46
<i>O przyczynach trudności na modlitwie</i>	
Wprowadzenie (<i>o. Oddone Denicolò EC</i>).....	69
O PRZYCZYNACH TRUDNOŚCI NA MODLITWIE.....	73
<i>Myśli codzienne o miłości Bożej</i>	
WPROWADZENIE (<i>br. Lorenzo Barletta EC</i>).....	89
1. Czym są <i>Myśli codzienne o miłości Bożej</i> ?	89
2. Pisanie i myślenie, czyli jak tworzył bł. Paweł?	90
3. Trudności, jakie napotkał bł. Paweł w czasie tworzenia <i>Myśli codziennych</i>	94
4. Przyczyny trudności	98
5. Zmiana kursu	104
6. <i>Myśli codzienne</i> : portret wierny i (aż nazbyt) szczerzy bł. Pawła	107
7. Dwie wersje przedmowy	110
8. <i>Myśli codzienne</i> – wykorzystanie języka włoskiego i kult formy.....	111
9. <i>Myśli codzienne</i> a inne dzieła bł. Pawła.....	115

MYŚLI CODZIENNE O MIŁOŚCI BOŻEJ	151
<i>Przedmowa</i>	151
<i>Miłość Boża</i>	161
WYKAZ DZIEŁ CYTOWANYCH W TEKŚCIE.....	417
INDEKS BIBLIJNY.....	427
INDEKS IMION I NAZW WŁASNYCH.....	433

PRZEDMOWA

Od wielu lat możemy obserwować ukazywanie się licznych publikacji, które zawierają teksty, rozważania czy dzienniki założycieli i założycielek albo reformatorów i reformatorek zakonów¹.

Przypominają one danemu zgromadzeniu przede wszystkim o relacjach ojcowsko-synowskich pomiędzy założycielem a tymi, którzy idą w jego ślady, a nawet przynoszą nowy rozkwit tych relacji. Naśladowcy, wznowiając teksty założyciela, starają się jeszcze raz zdefiniować samych siebie i szukać poprawy. Ponadto publikowanie źródeł ułatwia ponowne odczytanie tego, co obecnie nazywa się charyzmatem instytutu życia konsekrowanego, i nowe spojrzenie na to, w jaki sposób wcielane są w życie główne elementy jego duchowości. A jednym z efektów, bez wątpienia pożądanym, publikowania tych źródeł, jest umocnienie tożsamości danego zakonu oraz jego członków, którzy przeglądają się w tych tekstach niczym w zwierciadle.

Wynikają stąd korzyści także dla świata zewnętrznego, a mianowicie dla badaczy życia religijnego i ogólnie hi-

¹ Tytułem przykładu: *Carteggio del venerabile Padre Pio Bruno Lanteri*, I, wyd. P. CALLIARI, Torino 1976; PONTIFICIO ISTITUTO MISSIONI ESTERE, *Documenti di fondazione*, wyd. D. COLOMBO, Bologna 2000; *Giovanni Bosco, Epistolario*, wyd. F. MOTTO, t. 1–4, Roma 1991–2003; J. ALBERIONE, *Opera omnia*, Roma (<http://www.alberione.info/operaomnia/default.php>). Jeśli chodzi o Franciszkanów, zob. *Fonti francescane*, t. 1–2, Assisi 1977.

storyków, którzy nie interesują się wprost relacją ojciec–dzieci, ale chcą przyjrzeć się bliżej, w jaki sposób ta relacja rozwijała się w przeszłości i nadal się rozwija w czasach obecnych. Wydawanie czy też wznawianie źródeł w istocie otwiera dostęp do tego, co jest materiałem podstawowym dla wszelkich badań i refleksji. Oznacza to, że nie tylko otrzymuje się możliwość pogłębienia swojej wiedzy, lepszego przyjrzenia się danemu zakonowi, lecz również stworzenia podstaw do pogłębienia historycznych informacji o danej osobie i o sprawach, w które była zaangażowana. Ponowna analiza, która jest konieczna przy powrocie do źródeł, ich ponowne odczytanie w oparciu o nowe perspektywy i doświadczenia czy nawet informacje, które można uzyskać w sposób pośredni, z innych współczesnych tekstów, stanowią podstawę dla dalszych głębszych badań, co jest cechą typową poznania historycznego, otwartego na nieskończoność. Źródło nie jest już materiałem, który chowa się w archiwum, ale ożywa poza nim, jest dostępne dla wszystkich, nowym czytelnikom jawi się w zupełnie nieoczekiwanej postaci.

Wartość edycji źródłowych staje się większa, kiedy są one przygotowywane zgodnie z nowoczesnymi kryteriami wydań krytycznych, które dążą do tego, by przestawić myśl ich autorów w sposób jak najbardziej zgodny z prawdą.

Otóż te elementy – relację ojciec–synowie, możliwość dalszego pogłębiania wiedzy, wartość wydania krytycznego – można odnaleźć w tomie *Rozważania o modlitwie i o miłości Boga*, wydawanym teraz na nowo w serii, która w zamyśle ma zebrać wszystkie teksty bł. Pawła Giustynianiego, założyciela Kongregacji Eremitów Kamedułów

Góry Koronnej. Ponadto niniejszy tom umożliwia refleksję na temat tego, w jaki sposób można przeżyć i urzeczywistnić doświadczenie duchowe, opierając się dokładnie na wskazówkach bł. Pawła.

W istocie ten tom, oprócz dwóch krótkich traktatów o modlitwie, zawiera *Myśli codzienne o miłości Boga*, które przedstawiają bardzo krótki okres w życiu Giustinianiego, w praktyce zaledwie sześć miesięcy roku 1506. Giustiniani uważał, wychodząc od koncepcji woluntarystycznej pragnienia, by myśleć o miłości Boga, że do tego, by ono rodziło się i było podsycane w sercu, potrzebna jest pomoc w postaci spisywania myśli o miłości względem Boga, ale sam musiał stwierdzić trudność, a czasem nawet jałowość, takiego sposobu postępowania, uwarunkowanego życiem codziennym i zmęczeniem, które nieuchronnie gromadzą się w ciągu dnia. Skutkiem tego jego duchowy dziennik przekazuje również proces rozwoju życia duchowego i osiągnięcia oświecenia.

Dlatego myślę, iż słuszną jest rzeczą, aby podziękować Eremitom Kamedułom Góry Koronnej, że wzięli na siebie ciężar opublikowania wszystkich pism swego założyciela, życząc im, aby szybko mogli osiągnąć kres tego trudu.

Giancarlo Rocca

redaktor naczelny słownika

*Dizionario degli istituti di perfezione*²

Rzym

² *Dizionario degli Istituti di Perfezione* (Słownik instytucji życia konsekrowanego) – jedno z ważniejszych źródeł poświęconych zakonom oraz instytucjom świeckim. *Dizionario* ukazuje się w Rzymie, pierwszy tom wyszedł w 1973 r. (przyp. tłum.).

WYKAZ SKRÓTÓW

- AC *Annales Camaldulenses Ordinis Sancti Benedicti*, red. GIOVANNI BENEDETTO MITTARELLI, ANZELMO COSTADONI, t. 1–9, Venezia 1755–1764.
- BS *Bibliotheca Sanctorum*, t. 1–13 + 2, Roma 1961–1971 (appendix: 1987 i 2000).
- CSEL Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Wien 1886–
- DBI *Dizionario biografico degli Italiani*, Roma 1960.
- DS *Dictionnaire de Spiritualité*, t. 1–16 + 1 (indeksy), Paris 1937–1995.
- FIORI A.R. FIORI, *Vita del b. Paolo Giustiniani*, Roma 1724.
- MASSA, *L'eremita* E. MASSA, *L'eremita evangelizzatore. Un topos umanistico nella vita e nel pensiero di Paolo Giustiniani*, Roma 2006 (Paolo Giustiniani. Studi e testi, 1).
- MASSA, *L'eremo* E. MASSA, *L'eremo, la Bibbia e il Medioevo in umanisti veneti del primo Cinquecento*, Napoli 1992 (Nuovo Medioevo, 36).
- Massa, *Le „Cogitationes”* E. Massa, *Le „Cogitationes quotidianae” di Paolo Giustiniani. Problemi di mentalità, di cronologia e di struttura*, [w:] *Studi latini e italiani in memoria di Marcello Aurigemma*, Roma 1997, s. 45–142.
- MASSA, *Una cristianità* E. MASSA, *Una cristianità nell'alba del Rinascimento. Paolo Giustiniani e il „Libellus ad Leonem X” (1513)*, Genova–Milano 2005.
- MGH Monumenta Germaniae historica, Hannover-Leipzig-Berlin 1826–

- PL Patrologiae cursus completus. Series latina, wyd. J.-P. MIGNE, t. 1–217 + 4 (indeksy), Paris 1844–1864.
- POK Pisma Ojców Kościoła, Poznań 1924–
- PSP Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, Warszawa 1969–
- TLF BEATO P. GIUSTINIANI, *Trattati, lettere e frammenti dai manoscritti originali dell'archivio dei Camaldolesi di Monte Corona nell'eremo di Frascati*, wyd. E. Massa, Roma 1967–
- TLF I E. Massa, *I manoscritti originali del B. Paolo Giustiniani custoditi nell'eremo di Frascati. Descrizione analitica e indici con ricerche sui codici avellanesi di san Pier Damiani*, Roma 1967.
- TLF II BEATO P. GIUSTINIANI, *I primi trattati dell'amore di Dio*, wyd. E. Massa, Roma 1974.
- TPMA *Thesaurus Proverbiorum Medii Aevi. Lexikon der Sprichwörter des romanisch-germanischen Mittelalters*, red. Kuratorium Singer, Schweizerischen Akademie der Geistes- und Sozialwissenschaften, t. 1–13 + 1 (źródła), Berlin–New York 1995–1996.
- Wulg. Wulgata
- ŹMT Źródła Myśli Teologicznej, Kraków 1996–
- ŹrMon Źródła Monastyczne, Kraków-Tyniec 1993–
- ŹrMon 71 BŁ. PAWEŁ GIUSTINIANI, *Pisma*, t. 1: *Pochwała życia eremickiego*, przekł. EREMICI KAMEDULI GÓRY KORONNEJ, J. PARTYKA, red. naukowa J. PARTYKA, 2015.
- ŹrMon 72 BŁ. PAWEŁ GIUSTINIANI, *Pisma*, t. 2: *Rozważania o modlitwie i o miłości Boga*, przekł. EREMICI KAMEDULI GÓRY KORONNEJ, J. PARTYKA, red. naukowa J. PARTYKA, 2015.

**SKRÓTY TYTUŁÓW DZIEŁ
BŁOGOSŁAWIONEGO
PAWŁA GIUSTINIANIEGO**

- Cogitationes* *Myśli codzienne o miłości Bożej (Cogitationes quotidianae de amore Dei)*, [w:] TLF II, s. 1–170 = *ŻrMon* 72, s. 151–416.
- De divina voluntate* *De divina proprie preferenda voluntate*, [w:] TLF II, s. 213–301.
- De homine* *De homine. Appunti e note di lettura*, [w:] TLF II, s. 185–194.
- Elogio* *Elogio della vita eremitica. Scritti del beato Paolo Giustiniani*, t. 1, red. Eremici Kammeduli Góry Koronnej, Frascati 2005 = *ŻrMon* 71.
- EpFlam.* *Trattato dell'ubbidienza del b. Paolo Giustiani... con due epistole, una a messer Marc'Antonio Flaminio e l'altra a Vincenzo Quirini*, red. N.A. GIUSTIANIANI, Padova 1753 (wyd. oryg.: *Trattato di ubedientia de don Paolo Giustiniano con una pistola del medesimo a M. Marc Antonio Flaminio*, Venezia 1535).
- EpLeonard.* *Lettera all'eremita don Leonardo*, [w:] *Elogio*, s. 237–259 = *ŻrMon* 71, s. 387–410.
- EpQuir.* *Lettera a Vincenzo Quirini e Sebastiano Zorzi del 27 settembre 1511*, [w:] A.R. FIORI, *Vita del b. Paolo Giustiniani*, Roma 1724, s. 62–65.

- Ex contemplativa vita* *Ex contemplativa vita ad activam facilem esse descensum, ex ea autem ad contemplativam difficile ascensum*, [w:] E. MASSA, *L'eremita evangelizzatore. Un topos umanistico nella vita e nel pensiero di Paolo Giustiniani*, Roma 2006 (Paolo Giustiniani. Studi e testi, 1), s. 128–140.
- In quanti modi* *In quanti modi habbia Paulo giovato alle humane creature*, [w:] E. MASSA, *L'eremita evangelizzatore. Un topos umanistico nella vita e nel pensiero di Paolo Giustiniani*, Roma 2006 (Paolo Giustiniani. Studi e testi, 1), s. 141–157.
- Libellus* *Libellus ad Leonem X = Lettera al Papa. Paolo Giustiniani e Pietro Quirini a Leone X*, red. G. BIANCHINI, Modena 1995 (wyd. oryg. AC 9, kol. 612–719) = *ŹrMon* 73.
- O trudnościach* *O pryczynach trudności na modlitwie (Le cause che rendono l'orazione difficile)*, red. o. O. DENICOLÒ, [w:] „*Vita Cristiana*” 21 (1952), s. 149–156 = *ŹrMon* 72, s. 73–85.
- Paradoxon* *Paradoxon de veris virtutibus*, [w:] TLF II, s. 317–326.
- Regula* *Regula over institutione eremitica*, [w:] P.T. LUGANO, *La Congregazione Camaldolese degli Eremiti di Montecorona dalle origini ai nostri tempi con una introduzione sulla vita eremitica prima e dopo san Romualdo*, Frascati 1908 (Monografie di storia benedettina, 1), s. 136–173.
- RVE *Regula vitae eremiticae [Reguła życia pustelniczego]*, Camaldoli 1520.

- Secretum* *Secretum meum mihi o dell'amor di Dio ragionamenti sei*, Frascati 1941 = *ŻrMon* 74.
- TModl.* *Trattato sull'orazione*, red. O. DENICOLÒ, „*Vita Cristiana*” 14 (1942), s. 117–144 = *ŻrMon* 72, s. 29–66.
- Vita non otiosa* *Che la vita solitaria non sia otiosa ma sopra tutte le altre vite operosa et negotiosa*, [w:] E. MASSA, *L'eremita evangelizzatore. Un topos umanistico nella vita e nel pensiero di Paolo Giustiniani*, Roma 2006 (Paolo Giustiniani. Studi e testi, 1), s. 95–105.
- Vita più utile* *Che la vita solitaria sia più utile al consortio humano che tutte le altre qualità di vita*, [w:] E. MASSA, *L'eremita evangelizzatore. Un topos umanistico nella vita e nel pensiero di Paolo Giustiniani*, Roma 2006 (Paolo Giustiniani. Studi e testi, 1), s. 106–112.

TRAKTAT O MODLITWIE

NOTA EDYTORSKA

Traktat stanowi część rękopisu Tusc. F † 202–209 (TLF I, s. 18) i został wydany w „Vita Christiana” 14 (1942), s. 117–144, pod red. o. Oddone Denicolò EC (ur. 19 listopada 1891 r. w Aggai, koło Bressanone, złożył profesję 27 listopada 1910 i został wyświęcony na kapłana 13 czerwca 1915 r.; był majorem zakonu od roku 1939 aż do śmierci, która zabrała go z eremu na Bielanach w Krakowie 30 sierpnia 1947 r.). Numery stron z tej edycji przytaczamy w tekście w nawiasach kwadratowych.

W przypadku cytatów z Pisma Świętego, korzystano, o ile nie zaznaczono inaczej, z V wydania Biblii Tysiąclecia.

Ten sam traktat został przedstawiony w skrócie w J. LECLERCQ, *Il richiamo dell'eremo. La dottrina del beato Paolo Giustiniani*, Abbazia di Praglia 2005 (Scritti Monastici, 23), s. 97–100, a w całości przedrukowany – w transpozycji do współczesnego języka włoskiego autorstwa o. Alda Visentin – [w:] BEATO P. GIUSTINIANI, *Preghiera e perseveranza*, Eremo di Monte Rua 1983, s. 15–43.

Jako przedmowę wykorzystujemy krótki tekst wstępny O. Denicolò, pochodzący z „Vita Christiana” 14 (1942), s. 509–515.

Transpozycja na współczesny język włoski: br. Lorenzo Barletta EC.

WPROWADZENIE

Błogosławiony Paweł (imię chrzcielne: Tomasz) urodził się w Wenecji w 1476 r., w znanej rodzinie Giustinianich. Dominująca w jego życiu pasja do samotności była jego stałą towarzyszką. Rozmiłowany w niej już od dzieciństwa unikał towarzystwa rówieśników. W czasie jedenastoletnich studiów w Padwie ta sama miłość do życia pustelniczego skłoniła go do zamieszkania na ustronnych peryferiach miasta. Podobnie po powrocie do Wenecji zamieszkał w odosobnionej willi na wsi na wyspie Murano. Również pielgrzymka do Ziemi Świętej w 1507 r. miała na celu poszukiwanie w tych dalekich krajach odludnego zakątka, aby tam pozostać na zawsze. Pragnienie samotności sprawiło, że przedłożył erem w Camaldoli nad wszystkie ówczesne ośrodki monastyczne.

Lecz im gorliwiej dążył tam do autentycznej samotności, tym bardziej wymykała mu się z rąk. Niektóre z jego pism wyjawiają wręcz coś z dramatu:

Tak, celo, celo, ty mnie nie ukryłaś, ty mnie zdradziłaś, naprawdę, zdradziłaś mnie, zrujnowałaś mnie. Celo, celo, celo nie tylko przyczyną, lecz winną jesteś mojego niepokoju; wobec tego, ponieważ nie dałaś mi schronienia, ale zdradziłaś, nie będę już mieszkał w to-

bie, opuszczam cię. Celo, celo, celo, która mnie przeciążyłaś tyloma utrapieniami, zostawiam cię samą ...¹.

Paradoksalnie także tutaj zamiłowanie do samotności zmusza go, po dziesięcioletnim pobycie w Sacro Eremo, do złożenia urzędu majora, objętego 14 miesięcy wcześniej² i opuszczenia Camaldoli 15 września 1520 r. z zamiarem udania się do Indii: „Ucieknę tak daleko, że będzie bardzo odważny ten, kto mnie odnajdzie”³. Ale Bóg miał względem niego inne plany. Pragnął uczynić go propagatorem życia eremickiego w Europie i fundatorem kongregacji nazwanej potem Monte Corona. Podobnie jak św. Romuald, także on „solitariam vitam solitario

¹ „Sic, cella, cella, tu non me celasti, sed prodidisti potius, prodidisti vere et perdidisti... Cella, cella, cella, mearum curarum non solum conscia sed et magis rea, quae me non celasti sed prodidisti, non te diutius colam, sed deseram. Cella, cella, cella, quae me curis tantis onerasti, ego te mei vacuum relinquam...”; *Monolog* z 15 VIII 1519 r., (E. MASSA, *L'eremo*, s. 352–354); oryg. w rękopisie Tusc. F VII 74v. (TLF I, s. 186). Gra słów: *cella* – *caelum* – *celare* została zainspirowana przez lekturę Wilhelma z Saint-Thierry (TEGOŹ, *Złoty list* 19 i 119, *ŹrMon* 66).

² Bł. Paweł przyjął święcenia kapłańskie w grudniu 1518 r., został majorem 28 VII 1519; por. MASSA, *L'eremita*, s. 19.

³ BŁ. P. GIUSTINIANI, *Lettera a Fra Giustiniano da Bergamo* 32 (MASSA, *L'eremita*, s. 224); P.T. LUGANO, *La Congregazione Camaldolese degli Eremiti di Montecorona dalle origini ai nostri tempi con una introduzione sulla vita eremitica prima e dopo san Romualdo*, Frascati 1908 (Monografie di storia benedettina, 1), s. 112. List został napisany jesienią 1520 r. i znajduje się w rękopisie Tusc. Q II 95–102 (TLF I, s. 251).

fine conclusit”⁴. Zakończył życie na Monte Soracte 28 czerwca 1528 r., mając zaledwie 52 lata.

Na czym polegał sekret, jakie były motywy tak pełnej pasji miłości bł. Pawła Giustinianiego do samotności? Odpowiada nam na to sam:

O szczęśliwa samotności, która uczysz człowieka nawrócenia i powrotu przed oblicze Boskiego majestatu, na ile jest to możliwe śmiertelnym.

O samotności, naśladowczyni niebiańskich rozkoszy, która przyczyniasz żyjącemu w ciele człowiekowi coś z Boskich upojeń! Umiłowana samotności, ty sama objawiasz świętym duszom na tym wygnaniu płaczącym oczekiwany ideał wiekuistej radości, który pragniemy osiągnąć w ojczyźnie.

O samotności nigdy dość poznana, wyjąwszy tych znających cię z doświadczenia, nigdy dość wysławiana, która przewodzisz ludzką nędzą w drodze do anielskiej szczęśliwości. Jeśli dobrze rozumiem, ty przemieniasz ludzi w aniołów i podczas gdy ciało trzyma ich jeszcze na tym padole nędzy, dajesz im duchem przebywać już w sferach niebiańskich. Ty łączysz na zawsze dusze z Bogiem, Stwórcą Najdoskonalszym i Najwyższym jak oblubienicę w ramionach umiłowanego i radujesz ją Boskimi mowami niczym pocałunkami oblubieńca!

⁴ F. PETRARCA, *De vita solitaria*, [w:] TEGOŻ, *Opere latine*, red. A. BUFANO, t. 1, Torino 1975, s. 448.

Jeśli pomyślimy o tym, co pozwalasz odczuć i doświadczyć duszom ciebie kochającym, nie znajdą sposobu najwymowniejsze języki, aby to wyrazić i najlepiej wyrobione pióra, by to opisać.

Tyś w pracy spoczynkiem; tyś w chorobach lekarstwem; tyś w skwarze tego świata ochłodą; tyś ucieczką przed niepokojem przeszywającym serce człowieka; tyś wreszcie zwiastunką Ducha Świętego; tyś faktycznie zwykła obwieszczać przybycie Ducha Świętego i wprowadzać Go do serca ludzkiego podobnie jak jutrzienka zwiastuje dzień otwierając nasze oczy na blask słońca...⁵.

⁵ „O beata solitudo, quae humanas mentes ad se ipsas redire et ad divinae maiestatis conspectum, ut fas mortalibus est, anhelare doces! O caelestium deliciarum aemulatrix, solitudo, quae homini in carne viventi portionem quamdam divinarum exhibes voluptatum! Tu sola sanctis mentibus, peramabilis solitudo, interim in hoc exilio lacrymantibus exemplum illius aeterni gaudii, quod in patria consequi concupiscimus ac speramus, ostendis. O numquam satis, nisi ab his qui te experiuntur, cognita, numquam satis laudata solitudo, quae humanam miseriam ad angelicam perducis felicitatem; quae, si recte sentio, homines angelos facis, et dum adhuc in hac miseriarum valle corpore detinentur, mente in caelestibus habitare, et Deo Creatori Optimo Maximo, quasi dilectae sponsae amplexibus, animum perpetuo inhaerere facis, et divinis eloquiis, quasi suavissimis sponsi osculis, delectari! Si ad ea, quae tu te amantibus mentibus sentire ac experiri facis, respiciamus, nihil est quod de te dicere disertissimae linguae, aut scribere eruditissimi calami valent. Tu laborum requies; tu humanarum infirmitatum singulare remedium; tu huius mundi aestibus solum refrigerium; tu omnium incurrentium tumultuum ac sese in humanis mentibus ingerentium perturbationum solum refugium; tu, denique, Spiritus Sancti nuncia: neque enim aliter tu Spiritus Sancti adventum enunciare, immo ipsum Spiritum Sanctum humano in corde adducere soles, quam aurora diem praenunciat et

Ktoś, kto nosił w sobie tak wzniosłą koncepcję samotności, był dobrze przygotowany, żeby stać się człowiekiem modlitwy. Kiedy w wieku 34 lat Giustiniani wkraczał do Camaldoli, wnosił w sobie niemały zasób wiedzy świętej oraz świeckiej, ale nie znał jeszcze wartości modlitwy myślniej (niemej). Otóż dopiero Michał Pini⁶, eremita rekluz, zwrócił jego uwagę na znaczenie tego cwi-

humanis oculis diei claritatem adducit...”. Ten monolog, datowany na „dzień św. Piotra Apostoła 1520 r.”, zawarty jest w rękopisie Tusc. F VII 101–102 (TLF I, s. 188); zamieszczony jest również w: J. LECLERCQ, *Sam na sam z Bogiem. Życie pustelnicze na podstawie doktryny błogosławionego Pawła Giustinianiego*, przekł. E. BUSZE-WICZ, Kraków 2014, s. 85–86. Podobne pochwały życia pustelniczego: por. św. HIERONIM, *Ep.* 14: *Do mnicha Heliodora* 10 (TENŻE, *Listy*, t. 1 (1–50), *ŻMT* 54, s. 35); z drugiej części tego listu bł. Paweł cytuje fragment w liście do wszystkich swoich przyjaciół, w grudniu 1510 r. (AC 9, kol. 475–); PIOTR DAMIANI, *Ep.* 28, s. 272–278, którego przekład w języku starowłoskim zachował się w rękopisie (nie ręki bł. Pawła) Tusc. Q I 185–188 (TLF I, s. 238), a który bł. Paweł umieścił w zbiorze tekstów (obejmujących także jego *Regułę życia eremickiego*) wydanych w Fontebuono przez Bartłomieja Zanettiego w 1520 r. Por. MASSA, *L'eremo*, s. 316–317; *Liber eremitice regule*, Prolog, 4 (CC, s. 22). Tekst, który bł. Paweł znał bardzo dobrze: zob. przedmowa do jego RVE, k. 38; św. W. GIUSTINIANI, *De vita solitaria*, [w:] TEGOŻ, *Opera omnia*, t. 2, Venezia 1751 (reprint: Firenze 1982), s. 159b; TENŻE, *De casto conubio*, [w:] TEGOŻ, *Opera omnia*, t. 2, s. 183b; z tego dzieła, jak i z *De interiori conflictu* tegoż autora, bł. Paweł wykorzystał pewne urywki; zob. rękopis Tusc. Q VIII (TLF, s. 448); G. GERSON, *Collectorium super Magnificat* 11,3, tłumaczony przez Giustinianiego znajduje się w rękopisie Tusc. Q VIII 208–209 (TLF I, s. 275).

⁶ Na temat Michała Pini zob. C. SOMIGLI, *Pini, Michele*, [w:] BS 10, kol. 874–876.

czenia. Tak pisał o nim Giustiniani, będący wówczas jeszcze postulantom: „Chwali bardzo i wysławia modlitwę myślną, bez głosu, i pragnie, bym i ja modlił się w taki sposób; twierdzi, że w ten sposób modląc się i czytając w świętobliwej książce o Ukrzyżowanym, Jezusie Chrystusie, poczuł wielką radość; i nawet jedna łza sprawia, że czuje się bardziej zadowolony niż kiedykolwiek w życiu świeckim; i że w tej modlitwie przychodzą mu do głowy rzeczy, co do których nie uważa, że są napisane w książkach”.

Reprezentujący zgoła nieprzeciętny poziom intelektualny wenecki patrycjusz czuł się jak dziecko wobec ogromu Bożej mądrości nabytej przez tego prostego i nieuczonego staruszka. Słuchał go zafascynowany, a kierował się jego radami jakby były wyroczniami z nieba. Kiedy jego przyjaciel, Wincenty Quirini⁷, także noszący się z myślą zostania pustelnikiem, dziwił się jego tak bogatym w ducha listom, Giustiniani odpowiadał, że wszystko to, co w nich jest godne podziwu, oparte jest na doświadczeniu wyniesionym z przyjaźni z rekluzem. Błogosławiony Michał był prawdziwym kierownikiem duchowym br. Pawła.

Pod kierownictwem tak wytrawnego rekluza goriwskiego nowicjusz posłusznie poddaje się modlitwie myślonej, porwany bez reszty przez swe żarliwe serce. Te-

⁷ Na temat Wincentego (potem br. Piotra) Quiriniego (1478–14 IX 1514), por. S.D. BOWD, *Reform Before the Reformation. Vincenzo Quirini and the Religious Renaissance in Italy*, Leiden–Boston–Köln 2002 (Studies in Medieval and Reformation Thought, 87), *passim*; MASSA, *L'eremo*, s. 228nn.; MASSA, *Una cristianità*, s. 1nn.

matem jego pierwszych medytacji był Ukrzyżowany. U stóp wielkiego krzyża w kaplicy swojej celi czerpał siły do przewyciężenia pokus rozpaczliwych nacierających podczas rozważania swych przeszłych grzechów i obecnej nędzy; przy rozmyślaniu nad grzechami i wewnętrznym ubóstwem zdobywał niezawodne środki do tego, aby nie unosić się pychą, a klęcząc pod krzyżem wylewał słodkie łzy czułości.

Ale początki modlitwy czysto myślniej nie były łatwe. Po przedstawieniu swojemu przyjacielowi, Wincentemu Quiriniemu, sposobu medytowania, jaki zwykł praktykować w pierwszych dniach nowicjatu, podsumował opis następująco:

Powiedziałem ci *etiam*⁸, że najchętniej bym tylko myślał, nie mówiąc nic; ale musisz wiedzieć, że jestem tak mało zdolny w sprawach ducha, w sprawach myśli, że potrzebuję nawet, oprócz tego, co rozważam w duchu, uciekać się do słów, gdy tam jestem. Jeżeli słowami nie wyrażam myśli, zaczynam się błąkać i nic nie mogę zrobić. Dlatego zaczynam milczeć, ale, nie wiem, w jaki sposób, nie uświadamiając sobie tego, nagle wracam do słów; nie wiem, jak to się dzieje, ale jestem pewien, że żadna rzecz bardziej mnie nie cieszy od nich. Jeżeli ograniczam się wyłącznie do myślenia, popadam w bezwład, ale kiedy krzyczę (bynajmniej nie cicho) na głos to samo, co myślę w sercu, tak bardzo mnie wzruszają tak wypowiedziane słowa, że od czasu do czasu, za łaską naszego Pana Jezusa Chry-

⁸ 'Etiam' (łac.) – także; Giustiniani umieszcza czasem w tekście typowe dla XVI w. łacińskie makaronizmy (przyp. tłum.).

stusa, czuję na twarzy płynące łzy, najserdeczniejsze na świecie. I niech to będzie powiedziane na chwałę Bożą i niech nikt inny, w żadnym celu tego nie czyta, jak tylko ty, mój drogi panie Wincenty...

Później do modlitwy myślniej przystępuje już siłą nawyku: jakaś scena podsunięta mu przez wyobraźnię w czasie Mszy świętej, werset z psalmu, którym się zachwyił w chórze, pewne przypadkowe wydarzenie, nic nie znaczący, błahy zbieg okoliczności wystarczał, aby zatopić go w modlitwie na całe godziny.

Uczucia doznawane w czasie modlitwy gromadził w pamięci, następnie wyrażał je na piśmie, by wspierać się na nich w okresach duchowego wyjałowienia. I dzięki temu mogliśmy podziwiać głębię ducha tego rozmówanego w samotności eremity, gdyby nie fakt, że większość jego pism pozostaje nadal niewydana; podobnie jak dotychczas nigdy niepublikowany *Traktat o modlitwie*, który teraz prezentujemy czytelnikom.

Traktat ten znajduje się wśród dzieł Pawła Giustinianiego na 202 stronie foliału oznaczonego krzyżykiem, który został zszyty przez samego autora. Zacytujemy tu krótką charakterystykę tego dziełka podaną przez autora w spisie treści:

Dwa traktaty na temat modlitwy w języku włoskim, adresowane do eremity br. Juliana. Dzieło nieukończone: zamierzałem dołączyć do obecnych dwóch

traktatów następne sześć. Powyższe zostały napisane w eremie w roku 1518⁹.

Nie byłoby trudno uzupełnić dzieło o sześć brakujących części, to znaczy: „adoracja, wyznanie, działanie łaski, wezwanie, oczekiwanie i pragnienie”, załączając do tekstu rozważania na te tematy powstałe przy innych okazjach; ale to, co mówi autor w dwóch pierwszych częściach, wystarczy, żeby pokazać, jak wyglądałoby dzieło, gdyby zostało ukończone.

⁹ „Tractatus duo de oratione, vulgari sermone conscripti, ad F. Iulianum eremtam. Opus imperfectum: animus enim erat his duobus sex alios addere. Isti scripti fuerunt in eremo, MDXVIII”.